

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF
OTTOMAN STUDIES

Fatih ELÇİ

Dr., Adıyaman Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
fatihelci@gmail.com

NEVRES-İ KADİM'İN MÜNŞEÂT'I VE MÜNŞEÂT'TAKİ DOLAYLI/SANATLI ANLATIMLAR

Özet

İki kısımdan oluşan çalışmanın ilk kısmında Nevres-i Kadîm'in Münşeât'ı tanıtılmış; muhteva, dil ve üslup özellikleriyle ilgili genel bilgiler verilmiştir. İkinci kısımda ise Münşeât'taki dolaylı anlatımlar ele alınmıştır. Münşeât'ta öne çıkan dolaylı anlatımlar incelenerek yazarın üslubuna ait bazı özellikler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu ibarelerde asıl anlatılmak istenen düşünce, duygu veya durumlar en sade haliyle tanımlanarak orijinal metinleriyle birlikte alfabetik olarak listelenmiştir. Yazarın anlatmak istediği şeyi nasıl ve neyle ifade ettiğini; oluşturduğu teşbihleri ve bu teşbihlerdeki hayal unsurlarını göstermek için listelenmiş maddeler altında açıklamalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevres-i Kadîm, münşeât, nesir, dolaylı anlatımlar.

Nevres-i Kadîm's Münşeât and the Indirect/Artistic Expressions in the Münşeât

Abstract

In the first part of the study that consists of two parts, Nevres-i Kadîm's Münşeât was introduced and general information concerning its content, language and stylistic features were presented. In the second part, the indirect expressions in the Münşeât were discussed. By examining the indirect expressions that emerged in the Münşeât, some features of the author's style were tried to be revealed. In these phrases; the thoughts, feelings or situations that are wished to be delivered in essence were defined in the simplest terms and listed in alphabetical order with their original texts. Under the listed articles, explanations were made to indicate how and with what the author expresses the thing he wanted to state, and to indicate the smiles and the imaginary elements in these smiles that he created.

Keywords: Nevres-i Kadîm, münşeât, prose, indirect statements.

KÜLLİYAT

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

SAHI: 1 NİSAN 2017 - ISSUE: 1 APRIL 2017

GİRİŞ

Düz yazı, nesir anlamındaki inşâ mastarından türeyen münşeât, münşilerce kaleme alınan sanatlı nesre ve aynı zamanda bu nesirlerin toplandığı mecmualara denilmiştir. Daha çok resmi yazışmalardan ve mektuplardan oluşan münşeâtlar, klasik Türk edebiyatında 15. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamış, bir tür ve gelenek olarak 20. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür (Uzun, 2006: 18).

İki kısımdan oluşan bu çalışmada, Nevres-i Kadîm'in Münşeât'ı ele alınmıştır. İlk kısımda, muhteva, dil ve üslup özellikleriyle ilgili genel bilgiler verilerek Münşeât tanıtılmaya çalışılmış, ikinci kısımda ise Münşeât'taki dolaylı anlatımlar ele alınmıştır. Münşeât'tan yapılan alıntılar doktora tezimizden (Elçi, 2017) yapılmıştır. Sayfa numaraları alıntılardan sonra ayrıç içinde verilmiştir.

NEVRES-İ KADİM (ö. 1762)

Aslen Kerküklü olan Nevres-i Kadîm'in asıl adı Abdurrezzak'tır. "Nevres" eserlerinde kullandığı mahlasıdır. "Kadîm" sıfatı ise 19. yüzyıl şairlerinden olan Osman Nevres'ten ayırt etmek için sonradan eklenmiştir. 18. yüzyıl şair ve münşilerinden olan Nevres'in tahsiliyle ilgili kaynaklarda bilgi bulunmamakla beraber eserlerinden ve bulunduğu görevlerden iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Hekimoğlu Ali Paşa'nın resmî mektupçuluğu ve hafız-ı kütüblüğünden sonra müderrislik, kadı naipliği gibi görevlerde bulunmuş ve kadılığa kadar yükselerek Bosna, Tokat ve Filibe kadılığı yapmıştır. Filibe kadılığı görevi tamamlanmadan 1749 yılında bu görevden azledilmiş ve I. Mahmud'un fermanı ile Edirne'de ikamete mecbur tutulmuştur. Ardından yine aynı padişah tarafından çıkarılan bir fermanla Girit'in Resmo kasabasına sürgün edilmiştir. Burada altı yıl kaldıktan sonra 1755 yılında sürgün yeri Bursa'ya çevrilmiş ve iki yıl sonra 1757 yılında affedilmiştir. Bir kaç ay sonra Kütahya kadılığına atanan Nevres 1759 yılında bu görevi tamamlayarak İstanbul'a dönmüştür. 1762 yılında tekrar Bursa'ya sürgün edilen Nevres, Bursa'ya varduktan kısa bir süre sonra aynı yıl vefat etmiştir. Kaynaklarda dilini tutamayışından ve hicivlerinden dolayı sürgün edildiği belirtilmektedir. Nevres'in bilinen yedi eseri vardır. Bunlardan manzum olanlar *Türkçe Divan*, *Farsça Divan* ve *Gazve-i Bedir*; mensur olanlar ise *Münşeât*, *Tarihçe-i Nevres*, *Mebdâliğu'l-Hikem* ve *Tercüme-i Tarih-i Cihangir Şah*'tır. (Akkaya 2007: 55-57).

1. NEVRES-İ KADİM'İN MÜNŞEATI

1.1. Münşeât'ın Muhtevası

Münşeât inşâ üslubuyla kaleme alınmış, süslü/sanatlı nesrin karakteristik özelliklerini yansıtan metinlerden oluşmaktadır. Eserde çeşitli türlerde toplam 86 parça mensur metin bulunmaktadır. Bunların 68'i mektup (2'si Farsça), 7'si fıkra, 1'i dibâce, 2'si takriz, 1'i sebab-i tahmis (Farsça/Türkçe), 1'i latife (Arapça) ve 6'sı lugazdır (3'ü Arapça, 1'i Farsça). Münşeât'taki metinlerin kimin tarafında derlenip bir araya getirildiğiyle ilgili nüshalarda bir kayıt bulunmamaktadır (Elçi, 14).

Münşeât Hekimoğlu Ali Paşa'ya yazılan bir arz-ı hâl ile başlamakta diğer mektuplarla devam etmektedir. Mektuplardan sonra sırasıyla fıkra başlıklı metinler, dibace, takrizler, sebab-i tahmis, latife ve lugazlar gelmektedir. Sıralamayla ilgili nüshalarda küçük farklılıklar olmakla beraber Münşeât'ın tertibi genel olarak bu şekildedir.

1.1.1. Mektuplar

Nevres Münşeât'ındaki mektupların büyük çoğunluğunu sürgünde kaldığı Resmo ve Bursa'dan göndermiştir. Genel olarak affedilme, maddi ve manevi destek alama umuduyla şeyhülislam, sadrazam, vali, kethüda gibi makam sahibi kişilere ve dostlarına yazdığı bu mektuplarda gurbet, gurbette yaşanan sıkıntılar, geçim sıkıntısı, aileden ve dostlardan ayrılık, hastalık, yalnızlık, iltifat görmeme, vefasızlık, dışlanmışlık gibi duygu ve durumlardan bahseder (Elçi, 14).

Çoğunluğu arz-ı hal olmak üzere arıza, kaime, daraat-nâme, niyaz-nâme, dua-nâme, ihlas-nâme, ubudiyet-nâme mürasele, beşaret-nâme, tavsiye-nâme, ta'ziyet-nâme, sıhhat-nâme, cevap-nâme, tebrik-nâme, tehniyet-nâme, muhabbet-nâme, şefaât-nâme, davet tezkiresi, tezkire, 'ilam türünde yazılmış mektuplar bulunmaktadır. Bu türlerden bazıları nüshalarda farklı farklı isimlendirilmiş, daraat-nâme, arz-ı hal, arıza, kaime, niyaz-nâme, dua-nâme, kaime, ihlas-nâme, ubudiyet-nâme gibi isimlendirmeler genellikle birbirinin yerine kullanılmıştır (Elçi, 14-15).

Mektupların planı/yapısı genel olarak Osmanlıdaki geleneksel mektup planıyla örtüşmektedir. Temel olarak sırasıyla elkâb, dua, hâl bildirme (talep) ve bitiş (hatime/intihâ) bölümlerinden oluşan bu yapı, mektupların gönderildiği kişinin makamına göre bazı değişiklikler gösterse de genelinde ortaktır (Elçi, 15).

1.1.2. Diğer Metinler

3 ila 9 satır arasında değişen ve sadece elkâb veya dua bölümlerini içeren "fıkra" başlıklı nesirler, herhangi bir mektubun giriş kısmı olabilecek şekilde muhtemelen daha sonra kullanılmak üzere taslak olarak hazırlanmış metinlerden oluşmaktadır. Bir sayfa civarındaki "dibace"de Hz. Muhammed ve dört halife çeşitli tasvir, teşbih ve istiarelerle övülmekte ve yüceltilmektedir. Münşeât'ta "Takrîz-i Şenşene-i Hâkim-i Vağ' a-nüvîs" ve "Takrîz-i Kaşîde-i Râzî-i Kirâzî" başlıklarıyla yer alan takrizlerin ilki 2 sayfa civarında diğeri ise 4 sayfa civarındadır. Bunlar bilinen anlamda birer övücü takdim/tanıtım yazıları olmayıp tam aksine yer yer tahkir edici sözler içeren tamamen olumsuz anlamda eleştiri yazılarıdır. Takrizlerde ele alınan eserler belagat ilmi çerçevesinde eleştirilmiş ancak eserlerden herhangi bir örnek verilmemiştir. "Sebeb-i Tahmîs-i Kaşîde-i Hâzret-i Sa'dî Rahmetull'âhu 'Aleyhi Est Ki" başlığıyla yer alan metinde ise Nevres, Sadî'nin bir kasidesini tahmis etmesinin hikâyesini/sebebini aktarmaktadır. Farsça yazılan bu metinde diyaloglar Türkçedir. "Ket-ğudâ Kâtibine Virilen Lañife-güne Tezkire" başlığına sahip metin ve lugazların üçü Arapçadır. Diğer üç lugazdan ikisi Farsça, biri Türkçedir (Elçi, 45-47).

1.2. Münşeât'ın Dil Özellikleri

İnşa üslubunun tipik özelliklerini yansıtan Münşeât dil bakımından da bu üslubun dışında değildir. Türkçe asıllı kelimelerin nadir düzeyde kullanıldığı bu metinlerde kelimelerin dışında, bahsedilen dillere ait gramer yapıları da (cümle yapıları, tamlamalar, kelime türetme vb.) sıkça görülür. Özne ile yüklem arasındaki bağlantıyı kaybettirecek derecede uzun, bazen sayfaları aşan cümleler, birbirini sarmalayarak devam eden sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiillerle oluşturulmuş yan cümlelerle daha da girift bir hal almışlardır (Elçi, 61). Yabancı unsurların sıkça kullanılması ve cümlelerin uzun ve girift bir yapıda olmasının yanında, mecazî bir anlatımın hâkim olması da bu metinlerin anlaşılmasını hayli zorlaştırmaktadır.

Dilin bu denli Türkçeden uzaklaşmış olmasında başta yazarın belirli bir geleneğe (inşâ geleneğine) uyma "zorunluluğu"nun olması, sanat kaygısı ve hüner gösterme amacı etkili olmaktadır. Yazarın sanat kaygısından uzaklaştığı, dilde sanatın amaç olmaktan çıkarak sadece bir iletişim aracı olduğu durumlarda ki bu durum Münşeât'ın tümü hesaba katıldığında nadirdir, nispeten dilin sadeleştiği, cümlelerin kıaldığı ve yabancı unsurların azaldığı görülmektedir (Elçi, 48). Aşağıdaki alıntılarda böyle bir sadeleşme söz konusudur:

"Ammâ ne fâ'ide Resmo'ya müste'men sefinesinden ğayrı gider yok. Sağız kayıklarına biñ ğuruş virseñ limândan yarım mîl bâdbân-güşây-ı rahîl olmayup ațalar arasından ğadşe-endâz-ı kulüb-ı Müslimîn olan ğorşân gemilerinden emîn olamıyorlar. Mübâşirimiz Çavuş'a dağı, meks ü iķâmetimizi belki bir söz iderler hemân himmet idelim gidelim, didikçe, sizi Resmo'ya götürmek üzere me'mûrum, ğorşana virüp ber-â-berce Malța'ya gitmege me'zûn degilim, diyü zarîfânece cevâp virir. Sizler ise bizi ihtiyarımız ile Sağız'da eglenür şanup, gidesiz, diyü taħrîr idersiz. Bundan böyle iķâmete me'mûr olduğımız maħall tarafına sevķ-i merâķib-i teveccüh idenleriñ evvelkisiyle naķl-ı raħt-ı ğareket olunmağa cidden 'azîmet ve ğâlîşen niyyet olunmuşdur." (302)

"Saña elem çekdirmezler, ğam yeme, keder çekme, şâd ol, âvâre beni diñle, dağdağa-ı ğâtır-âzâr-ı perîşâniden âzâd ol diyü bu ğarıķ-i ğird-âb-ı ıztırâbı bir mertebe dil-beste-i şafâ-yı ğün-â-ğün ve şol ğadar selb-i te'sîr-i baħt-ı vârun itdi ki İstanbul degil 'ıyâli bile ferâmûş idüp hani ya hani ya diyerek

Hanya'ya cān atdım. Ümîdvâr-ı luft u nevâzîşi olduğımız vâli-i vilâyet vezîr-i nebîh, mazhar-ı *e/-veledü sırru ebîh* devletlü, Mîr-âhûr Muştafâ Paşa efendimiz hazretleri meger devletlü velî-nî' met-i bî-minnetim efendim 'Alî Paşa hazretlerine iğbirâr-ı hâtır ile dil-gîr ve bu muhlişlerini ol vezîr-i bî-nazîrden bedel âmâde-i ta'cîz ü tekdîr imiş, bilmedim. Ayacuğklarım kırılıydı, kâşki varmıyaydım, Malta'ya esîr olaydım, Hanya'ya düşmeyeydim. Cânım birâder ziyâretlerine varmış bulundum." (293)

Türkçe asıllı kelimelerin nadir kullanımına karşın her çeşitten Farsça ve Arapça kelimeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Kelime türetmede kullanılan Türkçe ekler çok azdır. Münşeât'ta, isim türetmede kullanılan dört Türkçe ek tespit edilmiştir: +cl, +cIK, +cAGIz ve +IK. Sıfat yapan Türkçe yapım ekleri de aynı şekilde birkaç tanedir: +IU, +ki. Bu eklerden ilki sıkça kullanılırken diğeri sadece birkaç kelimedede kullanılmıştır. Kelime türetmede daha çok Farsça ekler tercih edilmiştir: +gâh/geh, +istân, +şen, +sâr, +zâr, +kâr, +mend, +â, +çe, +kede, +ger, +vâr, +âr, +(g)î gibi. Her bakımdan Farsçanın etkisinde kalan Münşeât'ta birleşik kelimeler oluşturulurken de Farsça yapılar tercih edilmiş, çeşitli türlerde çokça birleşik kelime kullanılmıştır. Farsça edatların yardımıyla birkaç kelimededen oluşan uzun birleşik yapılar dikkat çekmektedir: ser-be-şahrâ-dâde, her-çi-bâdâ-bâd cân-be-leb-residegân, âteş-be-cân-fikende, kâr-ez-dest-reftegân, nâ-der-ber-â-ber vb. gibi (Elçi, 49-50).

Münşeât'ta kullanılan bütün Türkçe fiiller aşağıda sıralanan fiillerin kök veya çeşitli eklerle türetilmiş gövdelerinin çekiminden oluşmaktadır: olmak, kılmak, etmek, buyurmak, eylemek, gitmek, varmak, sanmak, demek, turmak, görmek, salmak, yetmek, işitmek, kalmak, yoklamak, yazmak, anlamak, virmek, bulmak, yemek, içmek, göstermek, yürütmek, sakınmak, bilmek, urmak, yetmek, koymak, tutuşmak, açmak, atmak, düşmek, uğramak, satmak, bırakmak, döndermek, yapışmak, sarılmak, yakmak, çıkarmak, akıtmak, ölmek, çıkmak, bakmak, onulmak, kırılmak, unutmak, görüşmek, eğlenmek, tutmak, uğratmak, gidermek, acımak, ağlamak, geçmek. Çoğu sadece birkaç yerde geçen bu fiillerden "olmak, kılmak, etmek, buyurmak, eylemek" fiilleri işlek bir şekilde kullanılmıştır. Çeşit bakımından az fakat sayı bakımından sıkça kullanılan Türkçe fiiller daha çok yardımcı fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiil olarak kullanılmıştır. Özellikle "olmak, kılmak, etmek, buyurmak, eylemek" fiilleriyle oluşturulan sıfat-fiil, zarf-fiil ve isim-fiillerle uzun yan cümleler kurulmuştur (Elçi, 55).

Farsça yapıli tamlamalara Münşeât'ın her satırında rastlamak mümkündür. Çoğu zaman üç dört kelimeyle oluşturulan bu tamlamalar bazen Türkçe yapıli tamlamaların bir unsuru konumundadır:

"Resmo kal' asınıñ fezâ-yı kûdüret-fezây-ı miñnet-peymâsı"

"Sitâre-sühâterîñ rûz-ı ârâm-sûz-ı hicrânda be-hem-âmîhte-i la'li-hûn-ı derûn olan midâd-ı sirişk-i şengerf-gûnları"

"MaĖâl-i bî-me'âl-i fesede-i Ėasede ile kâr-hâne-i devletden dûr olan ser-geşte Ėarîblerîñ 'ıyâl ü etbâ' u evlâd u eşyâ'ınıñ Ėaleyân-ı âteşin-Ėurûş-ı dîĖ-i derûnlarına"

Bu karma yapıdaki tamlamalara bazen Arapça yapıli tamlamaların da eklendiği görüldü:

"Âhen-dilân-ı şedîdü'ş-şekîme-i yârânîñ iltihâb-ı nâ'ire-i kibr ü kîni"

"Mesîhâ-nefes-i feryâd-resleriñ Ėaytu'ş-şu'â'-ı berĖ-iltimâ'-ı nazar-ı i'ânetlerine" (Elçi, 57-58)

Münşeât'ta zarflar özellikle zaman zarfları Türkçe veya Türkçe yapılidir. Aşağıda gösterilen üç yapı Münşeât'ta sıkça kullanılan zarflardandır:

+dAn berü: "öteden berü, müddet-i medîdden berü, nice zamândan berü, bir zamândan berü, olduğı gündün berü, bir seneden berü, beş altı aydan berü, vuşûlümüzden berü, bu Ėadar zamândan berü" vb. gibi.

+A dek/değin: "vağtine dek, oluncaya dek, şimdiye dek, bu âna dek, gününe dek, irinceye dek, şimdiye değin, bu âna değin" vb. gibi.

+dAn sonra: "şenâdan sonra, üçüncü dördüncü gününden sonra, bundan sonra, itdikden sonra, kılındığdan sonra" vb. gibi (Elçi, 51-52).

Belirli bir geleneğe ve normlara göre yazılan Münşeât'taki metinlerin yukarıda kısaca değinilen dil özellikleri, bu geleneğin yani inşâ geleneğinin ve inşâ üslubunun temel özelliklerini yansıtır. Farsça ve Arapça unsurlar her ne kadar Türkçenin varlığını unutturacak derecede yoğun bir şekilde kullanılsa da Türkçenin gramer yapısı

içerisinde işlevsellik kazanarak bu yapıyla kaynaşmış durumdadırlar. Bilinçli bir şekilde uzatılan ve girift hale getirilen cümlelerde ve Farsça/Arapçadan serbestçe alınan unsurlarla donatılan ifadelerde hüner gösterme, sanat yapma kaygısı da bulunmaktadır.

1.3. Münşeât'ın Üslup Özellikleri

Nevres'in Münşeât'ını oluşturan metinlerin çoğunluğunu mektuplar oluşturur. Mektupların çoğunluğunu ise onun sürgünde kaldığı Resmo ve Bursa'dan gönderdiği mektuplar oluşturur. Bu şehirlerde yıllarca yaşadığı sürgün/gurbet hayatı onun mektuplarındaki üslubunu etkileyen temel etkenlerdendir. Yazar, sürgünden kurtulmak ve hami kazanmak için yüksek makamdaki kişilere; dertleşmek, destek almak için dostlarına yazdığı, bir çaresizlik halini yansıtan bu mektuplarında gurbet ve gurbet hayatının zorluklarından, ayrılıktan, yalnızlıktan, dışlanmışlıktan, kimseden iltifat görmemekten, geçim sıkıntısından ve hastalıklarından bahseder. Tüm bunlar mektuplardaki kelime kadrosunun, edebî sanatların vb. oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir. Muhatabını suçsuzluğuna ve durumunun vahametine ikna etmeye çalışan Nevres, çoğu zaman durumunu dramatize eden bir anlatım tarzına başvurmuş; edebî sanatlardan, şiirden, ayet ve hadislerden, atasözü ve deyimlerden faydalanarak dilin bütün imkânlarını kullanmaya çalışmıştır (Elçi, 79). Bazen mektupların elkâb ve dua bölümlerinde klasik ibareler yerine gurbetteki durumuna göndermeler yapan ifadeler kullanarak her fırsatta bulunduğu zor koşullardan muhatabını haberdar etmek istemiştir (Elçi, 103):

“(...) sîne-i hussâd-ı zât-ı kerrübî-nihâdları miñnet-keşân-ı tengnâ-yı ğurbetiñ dil-i pür-hûn u hâtır-ı mañzûnı gibi dâğ dâğ olsun. Merâhim-perverâ! Mekârim-güsterâ! Eyyâm-ı ‘ömr ü iğbâliñiz mâh-ı mübârek-i Ramazânda ehl ü ‘ıyâlıñden dür olan firâat-zede ğaribleriñ kañarât-ı nâ-ma‘dûd-ı sirişk-i hasretinden efzûn ve hengâm-ı câh u celâliñiz şabâh-ı ‘idde âbâ vu a‘mâmından mehcûr olan eytâm u eñfâliñ hüzn ü melâlet ve tağassür ü hayretinden bîrûn olmak du‘âsı (...)” (169)

“Şümâre-i eyyâm-ı iğbâliñiz isnâd-ı töhmet-i nâ-kerde ile vañanından dür olan âvâre ğaribleriñ müvâzi-i kañarât-ı sirişk-i hasreti ve a‘dâd-ı a‘vâm-ı devlet ü iclâliñiz şu‘bede-bâzi-i rüzgâr-ı kem-fürsat ile hân mân u aħbâb u ihvânından mehcûr olan bî-çâreleriñ müsâvî-i ğumûm-ı müte‘âkıbü’l-hücûm-ı hayreti olmak da‘avâtı (...)” (190)

Münşeât'ta hemen her şey mecazlarla ve dolaylı yollarla ifade edilmeye çalışılır ve anlatılmak istenen çoğu zaman sembolleştirilerek zengin hayallerle oluşturulan temsili teşbihlerle ifade edilir. Yazar, anlatmak istediği duygu veya düşüncüyü somutlaştırmak, etkili kılmak veya daha sanatsal bir şekilde ifade etmek için oluşturduğu bu temsili teşbihlerde aralarında çeşitli benzerlikler kurarak ilişkilendirdiği başka şeylerle ifade eder (Elçi, 80). Örneğin aşağıdaki metinde yazar, hüznü/gamlı bir halden sevinçli bir hale doğru gelişen ruhsal değişimini, gemi etrafında şekillenen bir temsili teşbihle ifade etmiştir (Elçi, 86): “(...) keşti-i hezâr-sütûn-ı ğam-ı ğurbeti şikeste-i lañamât-ı emvâc-ı sürûr ve fülke-i tûfân-zede-i sürûrî ki bir müddetden berü keşide-i bün-i girdâb-ı inķılâb idi, dest-yârî-i derd-i diğere-şafâ ile nümüdâr-ı hacle-i sür itdi.” (253)

Aşağıdaki metinde ise yazar gurbette yaşadığı hasretin şiddetine vurgu yapmak için zengin teşbihlerle bir yangın tasviri yapmıştır. Vücudun çeşitli uzuvları, içinde evler, pazar vs. bulunan bir sokakla ilişkilendirilmiş ve canlı bir yangın sahnesi oluşturulmuştur. Bir evden (hâne-i endîşe) başlayıp içindekileri yaktıktan sonra şiddetlenerek yayılan, çevredeki dükkânları (dükkân-ı reste-bâzâr-ı mütehayyile) vs. yakan ve bir türlü durdurulamayan şiddetli bir yangın (nâire-i can-sûz-ı hasret) tasviri yaparak yaşadığı, hissettiği “hasret”i, “özlem”i ifade etmeye çalışmıştır (Elçi, 92):

“Benim ‘inayetlü efendim hazretleri âteşkede-i vedâ‘ğâhda zebâne-keş olan nâ’ire-i cân-sûz-ı hasret ki kemterin şerâresi bu nüh tû-kârgâh-ı raşinü’l-erkân-ı âsmânî lemhatü’l-başarda hâkister-i müy-ı âteş-dideye döndürürdi, bu ğarîk-ı deryâ-yı sirişk-i hasretiñ taraf-ı girîbân-ı cânımdan yapışup ibtidâ hâne-i endîşede esbâb-ı sâmân-ı müdrikeye ilkâ-yı şerâre-i ta‘fîl, andan dükkân-ı reste-bâzâr-ı mütehayyilede reng-â-reng yığılan teng-â-teng kâlâ-yı hoş-kumâş-ı şu‘ür tutuşup ba‘dehu şahn-ı serây-ı sîne de gönül evine şarılıp dest-bürd-i yağmâgerân-ı ğumûm-ı ğurbetden bağıyye-i cüz’iyye-i esbâb-ı neşâti dahî yakup cân bâzârına geldikde dölâb-ı hezâr dolu firâk ile çâh-ı nâ-ka‘r-yâb-ı sîne-i bî-tâbdan şular çıkarılıp gözler yolundan rîsmân-ı târ-ı müjgân-ı hûn-efşân ile tûlunba şanâyî‘i icrâsına mübâseret olundu. Ammâ çi sūd, eger-çi saķâyân-ı çâbük-dest-i hasret ü endüh âb-pâşî-i

sirişk-i hūnīn ile dāmān u girībānı kızıl ırmāğa döndürüp ‘aynān-ı tecriyān-ı çeşm-i terden deryālar açıldılar, velik inṭifā bulmadı.” (243)

Yazarın üslubunu oluşturan bir diğer özellik de onun, belirli durumları ifade etmek için kullandığı ve farklı metinlerde tekrar ettiği kelime, ibare ve terkiplerdir. Bunlar yazarın, dilin sunduğu ifade imkânları arasından yaptığı seçimi/tercihi ve alışkanlıklarını yansıtmaktadır. Bu bakımdan yazarın üslubuyla ilgili ipuçları da verirler. Aşağıda bunlardan birkaçı örnek olarak verilmiştir (Elçi, 94):

Âvîhte-i dâmen-i: “Eteğine asılmak/tutunmak” anlamındaki bu tamlama, farklı kelimelerle Münşeât’ta şu şekillerde tekrar edilmiştir: “âvîhte-i dâmen-i fitrāk”, “âvîhte-i dâmen-i merḥamet”, “âvîhte-i dâmen-i tevekkül”, “âvîhte-i dâmen-i tecellüd ü nāmūsî”, “âvîhte-i dâmen-i şabr u taḥammül” (Elçi, 94).

Dem-serdî-i dey-mâh-ı: Üzüntü ve sıkıntı veren bir durumu ifade etmek için kullanılan bu ibare çeşitli teşbih ve terkiplerle şu şekillerde kullanılmıştır: “dem-serdî-i dey-mâh-ı teğâfûl ü tehevür”, “dem-serdî-i dey-mâh-ı kürbet”, “dem-serdî-i dey-mâh-ı nâle vü âh”, “dem-serdî-i dey-mâh-ı rûzgâr” (Elçi, 95).

Kalem: Kalem çoğunlukla çeşitli at cinslerine işaret eden tevsen, edhem, eşheb ve kümeyle teşbih edilmiştir: “tevsen-i sebük-ḥirām-ı kalem”, “kümeyle-i siyeh-zânū-yı kalem”, “inān-ı semend-şikeste-i pâ-bend-i kalem”, “edhem-i siyeh-zânū-yı kalem”, “kümeyle-i düm-bürîde-i kalem”, “eşheb-i siyeh-zânū-yı kalem” (Elçi, 96).

Tabânçe-i dest-i red: “Reddetmek, geri çevirmek, iltifat göstermemek” gibi anlamlarda kullanılan bu ibare Münşeât’ta şu şekillerde kullanılmıştır: “çehre-figâr-ı tabânçe-i dest-i red”, “mecrûḥ-ı tabânçe-i dest-i redd ü tecâhül”, “nâşıye-i ümîdine tabânçe-i dest-i red uruldı”, “çehre-i ümîdime tabânçe-i dest-i red itdi”, “tabânçe-i zaḥm-güşây-ı dest-i red” (Elçi, 101).

Münşeât’ta Türkçe ve Arapçaya oranla Farsça manzume, atasözü ve deyimler daha çok tercih edilmiştir. Yazar bazen direkt olarak söyleyemediği bir şeyi dolaylı olarak ifade etmek, anlatıma canlılık katmak, ifadeyi etkili kılmak veya anlattıklarını delillendirmek, örneklemek, meşrulaştırmak için bunlardan faydalanmıştır. Yine aynı amaçlarla ayet ve hadislerden de faydalanmıştır.

Münşeât’ta farklı amaçlarla yer almış, çoğunluğu beyit halinde olan 125 farklı manzume bulunmaktadır. Bunlar “manasıyla, medlûlünce, vefkince, nağmesiyle, terennümiyle, beyti ile, mü’eddâsınca, mazmunıyla, medlûlünce, müfadiyla, vetiresince” vb. gibi kelimelerle nesre bağlanmış, bazen bir tamlamanın unsuru bazen de cümlenin bir ögesi olmuşlardır (Elçi, 117-118). Nerdeyse baştan sona secili olan Münşeât’a seciyle kazandırılan ahengin ve melodinin yanında klasik şiire ait teşbihler ve mazmunlarla da şiirsel bir hava katılmıştır (Elçi, 80).

1.4. Münşeât’ın Nüshaları

Münşeât’ın yurtiçi ve yurtdışındaki kütüphanelerde tespit edilen 11 nüshası bulunmaktadır (Elçi, 127-138):

Bulunduğu kütüphane	Arşiv kaydı	Varak/satır sayısı
1. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	894.35-1/NEKTY01695	71/21
2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	894.35-1/NEKTY05707	14+48+6/düzensiz
3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	894.35-1/NEKTY01625	1+47+3/23
4. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	8.001.5/NEKTY03389	46/25
5. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi	894.35-1/NEKTY10350	56/21
6. İstanbul Millet Kütüphanesi / Ali Emiri Koleksiyonu	34 Ae Edebiyat 411	60/13

7. Süleymaniye Kütüphanesi / Esad Efendi	3891	55/23
8. Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi İhtisas Kütüphanesi/Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları	S.H.M.H.K.Yaz. 394	54/21
9. Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphane	8/ASL	53/21
10. Berlin Devlet Kütüphanesi/Staatsbibliothek zu Berlin	Ms. or. oct. 1949	60/19
11. Avusturya Milli Kütüphanesi/Österreichische Nationalbibliothek	Cod. Mixt. 408 Han	83+1/17

2. MÜNŞEÂTTAKİ DOLAYLI ANLATIMLAR

Büyük oranda mektuplardan oluşan Nevres'in Münşeât'ı, inşâ üslubuyla kaleme alınmış ve bu üslubun tipik özelliklerini (bk. Çaldak, 2006: 76; İz, 2011: IX; Uzun, 2007: 10) yansıtmıştır. Hemen her şeyin mecazlarla ifade edildiği Münşeât'ta anlatılmak istenenler çoğu zaman çeşitli edebî sanatlarla süslenerek girift ve dolaylı bir anlatımla verilmiştir.

Çalışmanın bu kısmında Nevres'in Münşeât'ındaki bu dolaylı anlatımlar incelenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede, Münşeât'ta öne çıkan dolaylı anlatımlar tespit edilmiş ve bu anlatımlarda önce asıl anlatılmak istenen, en sade haliyle tanımlanmış daha sonra da Münşeât'taki haliyle verilmiştir. Böylece yazarın neyi nasıl ifade ettiği ortaya çıkarılarak üslubu ve sanatı hakkında çıkarımlarda bulunmaya, bazı fikirler edinmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada ele alınan dolaylı anlatımlardan maksat, yazarın anlatmak istediği şeyi ya da muhatabına/okuyucuya iletmek istediği mesajı teşbih, temsili teşbih, istiare, telmih vb. gibi edebî sanatlarla süsleyerek daha uzun ibarelerle estetik bir tarzda ve manayı daha kapalı bir şekilde ifade ettiği anlatımlardır.

Çalışmada ele alınan dolaylı anlatımların kimisi itnab kapsamında da ele alınabilir. Belagatte, farklı amaçlarla manayı/ifade edilmek istenen şeyi olağandan daha fazla sözle ifade etme olarak tanımlanan (Boelli, 2012: 366; Durmuş, 1999: 215; Saraç, 2014: 81). Itnab, manaya katkısının olumlu veya olumsuz, faydalı veya faydasız olması bakımından ikiye ayrılmıştır: Itnab-ı makbul ve itnab-ı mümil. Itnab-ı makbul, manaya güzellik ve fayda katan itnablar için; itnab-ı mümil ise manaya herhangi bir fayda veya güzellik katmayan itnablar için kullanılmış ve kusur sayılmıştır (Saraç, 2014: 83). Bu çalışmada Münşeât'ta tespit edilen dolaylı anlatımların itnab bakımından gerekliliği ya da gereksizliği ile ilgili bir değerlendirmeye gidilmemiş, yukarıda da bahsedildiği gibi sadece yazarın meramını ifadede ne tür teşbih unsurları kullandığıyla ilgili tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Alinyazısı/kader gereği:

“(…) dīvān-hāne-i dārū'l-hüküm-i kızāda pezīrūfte-i suṭūr-ı zuhūr olan menşūr-ı ezeliyyü's-şudūr mücibince (...)” (172)

“(…) dīvān-hāne-i taḥt-gāh-ı kıdemde raḳam-zede-i ḳalem-i ḳudret olan menşūr-ı ezeliyyü's-şudūr-ı kızā vu kader mücibince (...)” (248)

Açıklama: Metinlerde kader/ilahî takdir Allah katında yazılan yazıyla ve çeşitli teşbihlerle daha dolaylı ve edebî bir şekilde ifade edilmiştir.

Allah:

“Pād-şāh-ı bī-niyāz” (166, 190)

“Mübdî' -i ḥaṭīre-i baḥr u ber ve şāni' -i ketībe-i ḥayr u şer cellet na' mā'uhu cenābı” (173)

- “Cenāb-ı nesaķ-baķş-ı kār-hāne-i ĥudūş u kıdem ve āferinende-i mādde-i vücūd u ‘adem” (203)
- “Serīre-şinās-ı zevāyā-yı şudūr cenābı” (209)
- “Allāmu’l-guyūb” (213, 289)
- “Sıtīze-şinās-ı serīre-i ķulūb” (209)
- “Ĥazret-i serīre-şinās-ı ķulūb-ı ünās” (239)
- “Miftaĥu’l-ebvāb” (246)
- “Mürettib-i merātib-i bālā vu pest ve müveşşih-i kār-nāme-i dest-ber-bālā-yı dest cellet ķudretuhu” (246)
- “Serīre-şinās-ı ķulūb u şudūr” (255)
- “Nüvisende-i dārü’l-ĥükm-i ķader” (256)
- “Kār-fermāy-ı dārü’l-ĥükm-i ķader” (260)
- “Münşī-i memālik-i kāf u nūn ve mübdī’-i kārġāh-ı bürüz u kümūn” (278)
- “Ĥazret-i Rūzī-resān-ı ins ü cān” (299)
- “Dest-i ķudret” (300)
- “Ekremü’l-ekremīn pād-şāh-ı selāţīn-ġulām-ı āsmān u zemīn” (300)
- “Nizām-baķş-ı kār-hāne-i imkān” (301)
- “Ķulāb-keşiş-i āb u dāne” (302)
- “Mi’ mār-ı ķire-dest-i ķader” (303)
- “Ĥazret-i sulţān-ı ķalem-rev-i kā’ināt” (306)

Açıklama: Metinde çoġu zaman Allah adı direkt olarak yazılmamış, Allah’ın sıfatlarıyla ilgili göndermeler yapılarak çeşitli istiarelerle ifade edilmiştir.

Beddua etmek:

“(…) istedi ki menşūr-ı nefy ü taġrībime tuġrā-keş-i irāde olanlar ĥaķķında şīşe-pāre-i inkisārı neşr-i reh-ġüzere-i telāfī ide ya’ nī neşter-i ser-tiz-i du’ ā-yı mazlūmāneyi enāmil-i dest-i ķavī-destān-ı siteme yüride.” (180)

Açıklama: Yazar kendisini sürgüne gönderenlere beddua etmeyi, yola kırık cam parçaları serpmekle ve keskin bir neştere teşbih edilen “mazlum duası”yla ifade etmiştir.

Beġenmek, deġer vermek:

“(…) zāt-ı melek-şifātlarına ta’ alluķ u intisāb dā’iyesiyle bahāriyye birkaç beyt-i bī-me’āl vesāţet-i himmetleriyle bahāristān-ı cāh u celāl olan bezm-i Bayķara-pesendvārım mişāllerine ‘arz olunmuş idi. Āyā, nihāl-i şikeste-şāĥ-ı ümidim ķabūl-i nāmiye-i rebī’-i ‘ināyetleriyle bār-āver olup çeşme-i zülāl-i mekremet olan çeşm-i daķıķa-şināsı cūybār-ı beyne’s-suţūrına ifāza-ı mā’ü’l-ĥayāt-ı müţāla’ a itdikde ġulistān-ı i’ tibārda hem-pehlū-yı nev-nihālān-ı tāze-mazmūn olmaġa şāyān ġörülmedi mi?” (304)

Açıklama: Yazar muhatabına gönderdiği manzumeyi “umudun kırık dallı fidanı” olarak ifade eder. Manzumenin muhatap tarafından incelendikten sonra beġenilip beġenilmediğini, bu fidanın ilkbahar yağmurlarıyla büyüyüp meyve verdikten sonra “itibar” bahçesindeki diġer taze fidanlarla yan yana durmaya layık ġörülüp ġörülmediği şeklindeki bir soruyla ifade eder.

Bir mesele için ricada bulunma:

“(…) fülān kimseniñ mevķūf-ı ter-dest-i himmet-i ‘aliyeñiz olan ser-rişte-i girih-beste-i umūrını ķarīn-i temşiyet ü ġüşāyiş ve nüvid-i sūĥület-ĥuşūl-i murādı ile ĥāţır-ı maĥzūnını rehīn-i itmīnān ü āşāyiş buyurmañız istid’ āsıyla (...)” (298)

Açıklama: Bir işin hallolması, düğülenmiş bir ipin düğümlerinin çözülmesi teşbihiyle ifade edilmiştir.

Bir şeyi söylemekten imtina etmek:

“(…) zebân-ı belâgat-feşânları pîçide-i ‘ukde-i tereddüd ü ihtimâl olmayacağı (…)” (252)

Açıklama: Bir şeyi söylemekte tereddüt etmek, dilin eğilip bükülüp düğülenmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Bir yerden ayrılmak, taşınmak:

“Şive-i nâ-der-ber-â-ber-i etvâr-ı rûzgâr anları dahı bu ber-hem-zede-i hücum u gumûma çok görüp az vaqtd e şâhin-i huceste-bâl tûğ-ı pür-fürûğın per-güşây-ı hevâ-yı âşiyân-ı diğer (…)” (158)

Açıklama: Söz konusu şahsın bir yerden ayrılması, kanatları uğurlu bir şahinin başka bir yuvaya doğru uçmasına teşbih edilerek ifade edilmiştir.

Cömertlik, yardımseverlik:

“Kâse-i deryûze-i hâcetmendân-ı zamân ve keff-i dest-i niyâzkârân-ı devrâna ilkâ-yı nevâle-i tama‘-güdâz ve i‘tâ-yı naqdine-i kerem-i hâtır-nevâz iden tuşmâl-i ‘amîmü'n-nevâl-i merhâmetlerinden hâ'iz oldığım (…)” (153)

Açıklama: Muhatabın cömertliği, yardımseverliği; ihtiyaç sahiplerinin, yardıma muhtaç kimselerin kâsesini yiyeceklerle dolduran ve para veren bir “sofracı başı, kilerci” tasviriyle ifade edilmiştir.

Çocuğu olmamak/doğmamak:

“İnhâ olunur ki otuz seneden berü murabba‘-nişin-i çâr-bâlin-i saltanat olan mülük-ı ‘Osmâniyye’niñ edâma’llâhu eyyâme düvelihim ilâ-yevmi’l-çarâri evlâd u emcâdı zînet-bahş-ı mehd-i vücûd ve ârâyiş-i âğüş-ı dâye-i şühûd olmayup (…)” (308)

Açıklama: Osmanlı hanedanının 30 yıldır çocuğunun olmadığı ifade edilmiş, bu durum “varlık beşiğinin süsleyicisi” ve “varlık dayesinin kucağındaki süs”ün olmaması şeklinde ifade edilmiştir.

Çocuk/evlat:

“Maşşül-i mezra‘a-ı ‘adem” (195)

“Laht-ı cigirim, maşşül-i ‘ömrüm, ârâm-ı cânım” (229)

Açıklama: Yazar “oğul/evlat” kelimesi yerine “yokluk mezrasının ürünü, ciğer parçası, ömrün mahsulü, can huzuru” gibi çeşitli istiareler kullanmıştır.

Dört Halife:

“nigehbân-ı çâr-bâğ-ı İslâm olan çâr-rükn-i dîvân-serây-ı nübüvvet” (316)

Açıklama: Dört halife ifade edilirken çeşitli istiare ve teşbihlerden yararlanılmıştır. İslam dört bahçeyle, dört halife de bu bahçeleri gözeten/koruyan dört “gözcü/bekçi” olarak ifade edilmiştir.

Duyamak, haberdar olmak:

“(…) vâşıl-ı kâh-ı şimâhları olmuş iken (…)” (157)

“(…) resîde-i sâmi‘a-ı ‘aliyye olmuşdur ihtimâliyle (…)” (159)

Açıklama: Muhataba duyulan saygı nedeniyle “duyma, haberdar olma” eylemleri teşbihlerle edebî ve zarif bir dille ifade edilmiştir.

Dünya:

“kâr-hâne-i köhne-esâs-ı serî‘ü’l-indirâs” (278)

“kârgâh-ı luğf u qahr ya‘ni bu u‘cûbe-âyîn-i dehr” (301)

Açıklama: “Fabrika, atölye, meyhane,” gibi anlamlara gelen “kâr-hâne” kelimesi eserde “dünya, kâinat” yerine sıkça kullanılmış, dünya bir “amel yeri” olarak görülmüştür. İlk metinde dünya “hızlıca yok olan, temeli eski bir

iş/amel yeri” olarak; ikinci metinde ise içinde barındırdığı tezatlıklarla iyiliğe ve kötülüğe/yok olmaya, sevince ve kedere sahip tuhaf bir yer olarak tasvir edilmiştir.

Gece-gündüz döngüsü:

“(…) mā-dām hayme-i muṭallā-sütün-ı āftāb gāh dāmen-i şahrā-yı hāver-zemīnde mehçe-güşāy-ı irtibāt-ı atnāb ve gāh kenāre-i sāḫa-ı bāḫterde ṭūb-rübāy-ı bārgāh-ı nūh-ķıbāb ola (...)” (148)

Açıklama: Güneşin doğudan yükselip batıya doğru hareketi ve batışı, çadır ve çadırla ilgili çeşitli kavramlarla ilişkilendirilerek “dünya var oldukça” manası ifade edilmiştir.

“Tā ki tevsen-i muṭallā-kecīm-i mihr pehnā-yı fezā-yı sipihride gāh cānib-i hāverde şāh-ı encüm-sipāh-ı māhı pā-zede-i cevelān-ı tünd ü tiz ve gāh semt-i bāḫterde mīr-āḫūr-ı şem‘-i şeb-ārāya teslīm-i ṭavīle-i sitiz eyleye (...)” (192)

Açıklama: Gece-gündüz döngüsü, güneşin doğması ve batması, bir atın savaş meydanındaki hareketlerine benzetilmiştir. Metinde, güneşin doğuşuyla birlikte ayın kaybolması, yani gündüzün gelmesi, altın zırhlı atın (Güneş) doğuda büyük bir ordunun (yıldızlar) şahını (Ay) ayakları altında ezmesine; güneşin batmasıyla gelen gece ise atın (Güneş), savaşı geceyi aydınlatan imrahora (mum) devretmesine teşbih edilerek yine “dünya var oldukça” manası ifade edilmiştir.

“(…) ‘alem-i zer-mancuķ-ı sultān-ı hāverī gāh pūşt-i kūh-ı pūr-şükūh-ı şarkdan irā‘et-i ṭalī‘atū‘l-ceyş-i şu‘ā‘ ile ber-hem-zen-i hengāme-i sipāh-ı Habeş ve gāh kenāre-i sevād-ı a‘zam-ı mağribde naşb-ı bārgāh-ı nīlūferī-ṭūb-ı zer-kūb idüp dest-bürd-i sürḫ-rūyī-i ḫiddet ü zuhūr ile miyāne-i iḫtilāf-ı ṭabāyī‘-i nūr u sāyeden biḫ-efken-i ‘arızā-ı keş-ā-keş oldukça (...)” (273)

Açıklama: Burada da güneşin doğuşu ve yükselişleriyle ilgili bir teşbih oluşturulmuştur. Güneşin doğup ışığıyla dünyayı aydınlatması; doğu sultanının (güneş) altın renkli sancağa sahip ordusuyla (güneş ışınları) doğudan yüksek dağları aşarak (güneşin doğması) Habeş ordusunu dağıtması (karanlığı aydınlatması) tasavvuruyla “dünya var oldukça” manası ifade edilmiştir.

Hamîlilik ve yardım talebi:

“(…) sāye-i felek-sāy-ı himmetlerin bu dūr-endāḫte-i çevgān-ı muḫtazi‘l-hāl ve dil-bāḫte-i mel‘abe-i vehm ü ḫayāl üzerine sāyebān ve ke-mā-fi‘l-ḫadīm nevāziş ü iḫsānlarıyla şāyān-ı derece-i ‘izz ü şān eyleye/Külbe-i tārīk-i ümīdim ḫarīb ü bā‘id şu‘le-i meş‘ale-i teveccūh ü ‘ināyetleriyle ke-mā-fi‘l-ḫadīm tenvīr ü rūşen ve dāne-i sūḫte-i çemen-i ümniyye vü āmālīm reşk-i nümūvv-i ezhār-ı gülşen buyurulmaķ bābında (...)” (246)

Açıklama: Hamîlilik ve yardım talebi, birincisinde “gölge salmak” ikincisinde ise “aydınlatmak” mecaziyla ifade edilmiştir.

Hasret gidermek:

“Bundan böyle yine kām-ı cān çāşnī-i ney-şeker-i sūṭur-ı kerem-nāmeleriyle āsūde-i telḫī-i hicrān buyurulmaķ bābında (...)” (241)

“Gāhice cūy-bār-ı beyne’s-suṭūr-ı nāme-i nāmīlerinden terāviş iden āb-ı ḫayāt ile teskīn-i āteş-i derūn-ı maḫzūn buyurmaları bābında (...)” (244)

Açıklama: Yazar yukarıdaki metinlerde muhatabından kendisine acılarını dindirecek, hüznünü azaltacak mektuplar yazmasını çeşitli teşbihler oluşturarak edebî bir dille ifade etmiştir. Birinci ibarede mektuptaki satırlar ayrılık acısını giderecek şekere, ikincisinde ise gönüldeki ateşi teskin edecek “ab-ı hayat” a teşbih edilmiştir.

Hatırdan çıkarmamak:

“(…) dā‘ī-i dīrīne-i devletleri mir‘āt-ı şuver-i ilhām-ı İlahī olan ṭab‘-ı mekārīm-fürüz-ı dāverānelerinden maṭrūd buyurulmayup (...)” (217)

Açıklama: Yazar, muhatabın kendisini unutmaması dileğini “mir‘āt-ı şuver-i ilhām-ı İlahī” (İlahi ilham görüntülerinin aynası) olarak tasvir ettiği kalbinden/zihninden (ṭab‘) “kovmaması” şeklinde ifade etmiştir.

Hayat devam ettikçe:

“(…) çeşme-i hayât mecrâ-yı ‘urûk-ı maḥlûḳdan cereyân itdikçe (...) (151)

Açıklama: İnsan bedeninin canlı kalması, yaşamaya devam etmesi kanı istiareleyen “çeşme-i hayat”ın damarlarda akmaya devam etmesi şeklinde ifade edilmiştir.

“(…) bundan böyle tınâb-ı te’bîde-i hayâtım merbûṭ-ı veted-i yevmü’t-tenâd ve ser-rişte-i ez-hem-güsiste-i ânât u evḳâtim tûl-i emel-i aşḫâb-ı ümîd gibi peḳîrûfte-i imtidâd olmak lâzım gelse (...)” (204)

Açıklama: Yazar “kıyamete kadar yaşasam” manasını, kıyameti (yevmü’t-tenâd) bir çadıra, hayatını/ömrünü ise bu çadıra bağlı bir çadır ipine teşbih ederek ifade etmiştir. İkinci ibarede ise ümit ehlinin sonu gelmez arzularına teşbih ederek dile getirmiştir.

Hayır duası etme:

“(…) dü-dest-i du‘â eger-çi muttaşıl ber-dâšte-i cânib-i icâbet-serâ ve güşâyiş-i ḡonce-i gülzâr-ı şâdmânîleri recâsıyla zebân-ı müdde‘â her çend lâ-yenḳatî‘ berg-i şâhsâr-ı mürğzâr-ı istid‘â idi (...)” (218)

Açıklama: Yazar muhatabı için sürekli hayır duası ettiğini ifade etmektedir. Bu hayır duasını da “mutluluk bahçesinin goncasının açılması” şeklinde ifade etmiştir.

İkinci vakti:

“(…) yarınki cum‘a günü maḥṭûbe-i dil-keş-ḫıram-ı âftâb, kenâre-i seccâde-i nîlgün-ı âsmâna vaz‘-ı şâne-i pişânî ya‘nî bânû-yı muṭarrâ-gisû-yı serâ-perde-i Ḥvârizm gerdüne-i cihân-peymây-ı gerdün ile cânib-i cümle-i nim-rûzdan şaraf-ı sevâd-ı maḡrib-zemîne sevḳ-i maṭâyâ-yı ‘azm idüp ḥudûd-ı kalem-rev-i şâma dört beş sâ‘at ḳala naşb-ı ḫayme-i muṭallâ-sütün-ı sükün itdiği vâktlerde zulmet-âbâd-ı kâşâne-i fakîrânemizi mânende-i mâh-ı çâr-deh-i şeb reşk-i Çâh-ı Naḫşeb buyurmaları (...)” (303)

Açıklama: Bir davet mektubundan alıntılanan bu pasajda yazar muhatabından en sade haliyle ikinci vakitleri gelmesini rica etmektedir. Fakat bunu edebî bir tarzda ve sanat kaygısıyla ifade etmeye çalışan yazar, daha dolaylı ve uzun bir yola başvurarak bunu yarattığı bir hayal ile ifade etmiştir. Güneşin, en tepede olduğu öğle vaktinden batmaya doğru olan bir hareketi tasavvur edilmiş, bu da gelin arabası içinde yolculuk eden bir gelinin yolculuğuna teşbih edilmiştir.

İyi işler yapmak:

“Kârgâh-ı turfe-endâm-ı ‘âlem-i imkânda tahrik-i mâkû-yı ‘azîmet-i şâdıka ile tanzîm-i târ u püd-ı nesic-i niyyet-i ḫâlişâ ve pây-müzd-i himmet-i fâ‘îka ile tarḫ-ı nuḳûş-ı bedî‘ ü’t-tertib-i a‘ mâl-i şâliḫa idüp metâ‘-ı rüy-dest-i merdüm-firîb-i dükkânçe-i ihtidâ‘ ı pes-endâḫte-i şandûḳâ-ı mu‘âmele-i mekr ü tezvîr ve kıymet-i bedestân-ı bezistân-ı âmâlî nâ‘il-i ḳumâş-ı her-dem-revâc itmegi ḫâşşa-ı lâzîme-i meşîme-i mürüvvet itmiş iken (...)” (225)

Açıklama: Yazar, iyi işlerinin art niyetliler/hilekârlar tarafından yalan ve iftira ile değerine gölge düşürülmesini ve şanına leke sürülmesini; “dellâl”ın pazarda satılmaya çalışılan güzel bir kumaşı yalan ve boş sözlerle kusurlu gibi gösterip değerini düşürmesine benzetmiştir. Yaptığı iyi/doğru işlerini de zengin teşbihlerle kumaşın atölyede emek verilip özenle işlenmesinden pazarda satışa çıkarılmasına kadarki süreçle ilişkilendirmiştir.

Keder, sıkıntı:

“(…) cünbiş-i nâ-der-ber-â-ber-i cühhâl-i şedîdû‘ş-şekîmeden nişeste-i pişânî-i cân olan ḡubâr u ekdârın izmiḫlâlîne bâ‘ iş olaydı (...)” (296)

Açıklama: Cahil insanların sebep olduğu gam/keder, koşuşturmadan dolayı yerden yükselen tozun alna yapışması şeklinde ifade edilmiştir.

Kırılmışlık:

“(…) şandûḳa-ı sine-i figârî ḍarb-ı bî-uşûl-i mîzrâb-ı melâl ile nümüdâr-ı şikeste-kâse-i ḳânûn-ı ḫasret idüp (...)” (275)

Açıklama: Gamdan, hüzünden dolayı yıpranma, usulünce çalınmadığı için kırılan bir kanuna teşbih edilerek sanatlı bir biçimde ifade edilmiştir.

Nakdî yardımla maddî sıkıntıları gidermek:

“(…) tarafımıza hârelîk irsâliyle dîde-i hâsed-engîz-i zarûrete hâk-bîz olasız (...)” (302)

Açıklama: Nakdi yardımla ihtiyaçları gidermek, yoksulluğun “hased-engiz” gözlerine toprak serpmekle ifade edilmiştir.

Olumsuz cevap vermek, kabul etmemek:

“(…) şîşe-i maşşûdî şikeste-i seng-i teğafül ve çehre-i reng-perîde-i ârzû vu âmâli mecrûh-ı şâbânçe-i dest-i redd ü tecâhülünüz oldığı yoğ iken (...)” (159)

Açıklama: Bir isteğin, arzunun muhatap tarafından görmezden gelinmesi “maksat şişesinin görmezden gelme taşıyla kırılması” ve “bilmezden gelme ve reddetme tokadıyla arzu ve emellerin yüzünün solması” teşbihleriyle ifade edilmeye çalışılmıştır.

Ölmek:

“(…) kâhramân-ı bî-amân-ı ecel silsile-i enfâs-ı hayâta el urmazsa (...)” (253)

Açıklama: “Ölme, hayatın son bulması” amansız bir kahramana teşbih edilen ecelin hayat zincirini koparmasıyla ifade edilmiştir.

Ölmeyi arzulama:

“(…) kâlbüd-i cesedden intizâ’ -ı kâlâ-yı kem-revâc-ı rûh temennâsında (...)” (195)

Açıklama: Yazar ölme arzusunu, bedeninden kıymetsiz bir kumaşa teşbih ettiği ruhu çekip çıkarmakla ifade etmiştir.

Övücü sözler kaleme almak:

“(…) nükte-perdâzî-i midhat u sitâyiş ile güşâyîş-dih-i şıkk-ı kalem oldum/bir nice gevher-i erzende ihrâcıyla keşîde-i silk-i suţür idüp (...)” (176)

“(…) kâviş-i tîşe-i endîşe ile kân-ı tabî’ atdan sezâvâr-ı güşvâre-i ‘arûs-ı kabûl bir nice gevher-i şâhvâr istihrâcı ile mecâlis-i hâzerât-ı evliyâ-yı ni’ mete ihdâ-yı dest-avîz-i manzûm u menşûr idebileydin (...)” (229)

“(…) lâkin bâ-vücûd-ı ‘adem-i iktidâr i’ mâl-i ‘amele-i endîşe idüp yine şikeste vü beste bir nice gül-deste-i nev-reste-i hadîka-ı tabî’ atı şüküfedân-ı bezm-i ‘âlılerine irsâle ‘azîmet kılınmışdı (...)” (280)

“(…) ne zevâyâ-yı hâzâ’in-i tabî’ atda bir gevher-i erzende koydı ki keşîde-i silk-i suţür kılınup ihdâ-yı kâdr-şinâsân-ı aḥbâb kılına/şandûka-ı tabî’ at-ı şâ’ iriyyede sezâvâr-ı güş-ı şâhid-evşâfları olacaḡ gevher-i girân-vezn tedârûki bîrûn-ı dâ’ire-i taşavvur olmaḡın (...)” (281)

Açıklama: Yukarıdaki metinlerde övücü sözler kaleme alma/zihinde tasarlama fikri, çoğunlukla kıymetli bir inci istiaresiyle edebî bir biçimde ifade edilmiştir.

Paranın tükenmesi:

“(…) aḡcemiz bi’t-temâm rübûde-i râh-zen-i maşârif olduḡda (...)” (302)

Açıklama: Masraflardan dolayı paranın bitmesi, hayduta teşbih edilen “masraflar”ın parayı çalmasıyla ifade edilmiştir.

Sabahtan akşama, akşamdan gece yarısına kadar:

“(…) zih-i girîbân-ı şubḡ tîrâz-ı dâmen-i şâma ve perde-i nîlgün-ı leylî-i şeb kenâre-i siyeh-ḡayme-i nişfu’l-leyle irinceye dek (...)” (301)

Açıklama: Sabahtan akşama kadarki zaman dilimi, sabahın yakasının akşamın yakasına kavuşmasıyla; akşamdan gece yarısına kadarki zaman dilimi ise akşamın perdesinin gece yarısının siyah çadırının kenarına ulaşmasıyla ifade edilmiştir.

Sabretmek, inzivaya çekilmek:

“(..) ‘inân-ı tevsen-i şebât u qarârı taḥvîl-i semt-i ârâmgâh-ı kenâr itmek (...)” (228)

Açıklama: Sabretmek, inzivaya çekilmek manası bir atlinin gürültü patırtıdan uzaklaşarak atını sükûnetli bir yere sürmesi teşbihiyle ifade edilmiştir.

Sevindirmek, ferahlatmak:

“(...) ‘ale’l-ḥuşûş bu cârüb-keş-i bârgâh-ı devletlerin resânîde-i ser-menzil-i akşâ-yı neşât ve reh-bürde-i şehristân-ı nihâyet-i inbisât itdiginini (...)” (247)

Açıklama: Mutluluğun ve ferahlamanın en üst seviyede olduğu, en nihayette bulunan sevinç ve ferahlık diyarına ulaşmakla ifade edilmiştir.

Sihhatin yerinde olması:

“(...) çeşm-i pâsbân-ı reste-bâzâr-ı vücûd ihtirâs-ı emti’â-ı hurrâs u kuvâ ile güşâde ve sıḥ-engüşt-i ‘ayyâr-ı mergden sâlim ü âzâde olup (...)” (193)

Açıklama: Yazar sihhatinin yerinde, durumunun iyi olduğunu ifade etmektedir. Vücudu bir çarşıya, gözü ise bu çarşının bekçisine teşbih etmiş; henüz sağ ve salim olduğunu gözün açık ve ölümün demir şiften olan parmağından korunmuş olduğunu belirterek ifade etmiştir.

Şeyhülislamlık:

“(...) şeref-baḥş-ı ‘âlî-mesned-i fetvâ ve ârâyiş-i bâlâ-serâ-yı emânet-i kübrâ olduklarını (...)” (165)

Açıklama: Metinde muhatabın şeyhülislam olması direkt bir şekilde ifade edilmemiş, bu makama ait çeşitli özellikler ifade edilerek dolaylı bir şekilde ifade edilmiştir.

Şiiri hayalle süslemek:

“Meşşâta-ı çâpük-dest-i ḥayâl vesme-i midâd ile ebruvân-ı mısra’-ı eş’âra reng ü tâb virdikçe (...)” (304)

Açıklama: Şiiri hayallerle süslemek, bir gelin bezekçisinin göze sürme çekmesi teşbihi ile ifade edilmiştir.

Şaşkınlık:

“(...) engüşt-i ḥayret sûtûn-ı zenaḥ-ı zaḥmdâr iken (...)” (198)

Açıklama: Şaşkın olma durumu parmakların ya da elin çeneye dayalı olması haliyle ifade edilmiştir.

Töhmets altında bırakılmak:

“(...) ṭavḫ-ı âhenîn-bend-i ṭa’ n u teşnî’ i benim âvîḥte-i gerden-i ḥuşûnetim iderler.” (176)

Açıklama: Yazar kınandığını, töhmet altında bırakıldığını, kınamayı/ayıplamayı boynuna takılan bir halkaya teşbih ederek ifade etmiştir.

Yaratılmak, dünyaya gelmek:

“(...) tengnâ-yı meşîme-i ‘ademden devr-i menâzil-i aşlâb u erḥâm ve ḫat’-ı merâḥîl-i leyâl ü eyyâm iderek pâ-nihâde-i gehvâre-i çâr-pâye-i vücûd ve ser-be-şahrâ-dâde-i ‘âlem-i şühûd oldığım günde (...)” (174)

“(...) tengnâ-yı beyza-ı ketm-i ‘ademden per-güşây-ı gülşen-i vücûd ve âşyân-gîr-i mürğzâr-ı şühûd oldığım günden (...)” (200)

“Dest-i ḫudret terkîb-i ḥamîr-mâye-i vücûduma ḥavâle-i müşte-i irâdet itdigi günden bu âna degin (...)” (300)

Açıklama: İlk pasajda “doğmak, dünyaya gelmek” manası ta Hz. Âdem öncesinden başlanıp gayet uzun bir süreç anlatılarak ifade edilmiştir. Yazar doğuşunu, yoktan var edilen ilk insandan sonra nesiller ve nice geceler ve gündüzler geçtikten sonra dünyaya, maddi âleme ayak basması şeklinde ifade etmiştir. İkinci pasajda ise yazar yoktan var edilmesini, dünyaya gelişini bir kuşun yumurtadan (adem) çıkıp yuvaya (âlem-i şühûd, dünya)

yerleşmesi tasavvuruyla ifade etmiştir. Üçüncü metinde ise yine doğmak, dünyaya gelmek manası Allah'ın (dest-i kudret) hamura (beden) şekil verip ruh katması (irâdet) şeklinde ifade edilmiştir.

Yardım etme:

“(…) şekli şâhib-i yed-i tülâ-yı himmet tarafından itâle-i rîsmân-ı târ-ı i‘ânet olunur (…)” (212)

Açıklama: Yazar “yardım etme” manasını yardımsever, himmet sahibi birinin yardım ipini uzatması şeklinde ifade etmiştir.

Yardım istemek, ricada bulunmak:

“(…) hâlâşım bâbında dağk-ı dervâze-i tedbîr-i kader-te’sîr buyurmaları vesîle-i isticlâb-ı du‘â-yı mazlûm idügi bî-iştibâhdır.” (237)

Açıklama: Nüfuzlu kişilerden yardım talebi, onların kapısını çalmak şeklinde istiare yoluyla ifade edilmiştir.

Yazı ile eleştirmek, intikam almak:

“(…) su‘bân-ı kâlem-i helâhil-rîzi hâklarında âteş-feşân-ı zebâne-i intikâm itmek (…)” (241)

“(…) ol hamîr-mâye-i ‘aşk u muhabbete itâle-i sinân-ı kâlem idenleriñ elleri kırılısun (…)”(271)

Açıklama: Yukarıdaki metinlerin ilkinde yazı yoluyla eleştiri yapmak, intikam almak ejderha teşbihiyle, ikincisinde ise mızrak teşbihiyle ifade edilmiştir.

Yazı yazmak, kalem:

“(…) kümeyt-i siyeh-zânû-yı kâleme ruḥşat-ı cevelân virdim ki (…)” (174)

“(…) ney-pâre-i kâleme ruḥşat-ı cünbiş virilmeyüp (…)” (191)

“(…) edhem-i siyeh-zânû-yı yerâ‘aya ol vâdilerde ruḥşat-ı hareket ü cünbiş ve ṭabl-ı zîr-i kilim-i hecâya ol havâlarda fırsat-ı nevâ-yı gurrîniş virilmedi.” (241)

“(…) şerâre-i idrâk-süz ol semend-i hoş-licâmîñ ‘inânını bak ne semte taḥvîl itmiş.” (277)

“(…) kâlem-i zebân fırsat-ı cevelân gördi (…)” (282)

“(…) edhem-i siyeh-zânû-yı kâlem fırsat-ı cevelân bulamayup (…)” (285)

“(…) nemîka-ı ihlâş-ihtivâ keşîde-i silk-i imlâ kıldı.” (290)

“(…) edhem-i siyeh-zânû-yı kâlem-i âşüfte-raḳama mızmâr-ı şaḫîfede ruḥşat-ı cevelân virilmemek (…)” (2017: 297)

Açıklama: Metinlerde, yazı yazma eylemi söz konusu olduğunda kalemin hareketleri ile atın hareketleri arasında ilgi kurulmuş; kalem, ata teşbih edilmiştir.

SONUÇ

18. yüzyıl şair ve münşîlerinden olan Nevres-i Kadîm (öl. 1762) çeşitli yerlerde kadılık görevi yapmış, devlet büyüklerini hicvettiği iddiasıyla önce Resmo'ya (Girit) daha sonra ise iki kez Bursa'ya sürgüne gönderilmiştir. Münşeât'ındaki mektupların çoğunluğunu da sürgünde kaldığı bu şehirlerde yazmıştır. Bu mektupların teması da genel olarak onun yaşadığı bu gurbet ve gurbet hayatının zorluklarıyla ilgilidir. Yazarın sürgünden dolayı yaşadığı gurbet hayatı onun Münşeât'ındaki birçok metne etki etmiş, bu metinlerdeki sanatına da yön vermiştir.

Sanatlı bir nesirle kaleme alınan Münşeât inşâ geleneğine bağlı kalarak oluşturulmuş, dil ve üslup olarak da bu geleneğin tipik özelliklerini yansıtmıştır. Yazar, ifade etmek istediği düşünce, duygu veya durumları çoğu zaman doğrudan ve sade bir şekilde ifade etmek yerine sanat, hüner gösterme, etkileyici olma kaygısı veya muhatabın makamına saygı gösterme düşüncesi ile süslü/sanatlı söylemlerle ve dolaylı ifade etmeyi tercih etmiştir. Bu ifadelerde ilk bakışta ve kolayca anlaşılacak yerine daha kapalı ve girift bir anlatım tarzı benimsemiştir. Yazar

iletmek istediği mesajın okuyucunun zihninde çağrışımlar uyandırması için teşbih, istiare ve çeşitli mecazlara başvurmuş, zengin hayallerle örülü sanatlı bir dil kurmuştur. Böylece okuyucunun/muhatabın hayal dünyasını canlandırarak mana üzerinde düşünmeyi ve okuyucuda estetik bir haz uyandırmayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Hüseyin (2007). "Nevres, Abdürrezzâk". *İslam Ansiklopedisi*. C 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 55-57.
- Bolelli, Nusrettin (2012). *Belâgat (Beyân-Me'ânî-Bedî' İlimleri) Arap Edebiyatı*. (7. Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Çaldak, Süleyman (2006). "Eski Türk Edebiyatında Nesir (Düz Yazı)". *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*. (Temmuz-Ağustos, S 77-78, s. 74-90).
- Durmuş, İsmail (1999). "İtnab". *İslam Ansiklopedisi*. C 19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 215-219.
- Elçi, Fatih (2017). *Nevres-i Kadîm'in Münşeât'ı (İnceleme-Metin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İz, Fahir (2011). *Eski Türk Edebiyatında Nesir*. (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraç, M. A. Yekta (2014). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belagat*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları.
- Uzun, Mustafa (2007). "Nesir (Türk Edebiyatı)". *İslam Ansiklopedisi*. C 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 9-11.
- Uzun, M. (2006). "Münşeât". TDV İslam Ansiklopedisi. (C 32, s. 18-20). İstanbul: TDV Yayınları.

